

Ольга МИСЕЧКО

Про викладання іноземних мов у середніх школах України (1786–1917)

Розробка нової стратегії викладання іноземних мов у сучасній середній школі й підготовка вчителя до практичної реалізації цієї стратегії посилює увагу до історико-педагогічного досвіду, нагромадженого за тривалий період формування державної системи середньої загальної освіти, насиченої змінами освітніх орієнтирів і парадигм. Попри досить активне дослідження історії вітчизняної середньої освіти у XIX — на початку XX ст. (Бабіна О. І., 2000; Бобров В. В., 1998; Гавришак І. І., 2000; Грива О. А., 1994; Заволока М. Г., 1971; Євтух М. Б., 1996; Лутаєва Т. В., 1998; Омельчук В. В., 2001; Чуйко С. Р., 1999; Шпортенко В. О., 1994) менше уваги приділяється місцю в ній деяких галузей знань, зокрема іноземних мов. З огляду на це мета цієї статті — повернути увагу до цікавої, але маловивченої сторінки в історії становлення й розвитку державної системи середньої освіти — хронологічної періодизації запровадження іноземних мов (стародавніх і нових) у системну шкільну практику.

Початком створення в Російській імперії державної системи міських шкіл став Статут народних училищ від 5 серпня 1786 р. У містах відкривалися два типи шкіл: малі народні училища з дворічним терміном навчання і головні народні училища у складі 4 класів з п'ятирічним терміном навчання. Навчальна програма передбачала викладання іноземних мов (німецька, французька) тільки в головних училищах. Для тих, хто бажав продовжувати навчання в навчальних закладах вищого рівня, тобто в університетах та відкритих при них гімназіях, додатково викладалася латинська мова (Рождественській С. В. Исторический обзор дѣятельности Министерства народного просвещения 1802–1902. — СПб, 1902. — С. 19).

Перше головне училище в Україні було урочисто відкрито 1 травня 1789 р. в Києві. Того ж самого року було відкрито головне народне училище в Чернігові. Через 10 років на Київщині було 1 головне народне училище, на Полтавщині — 3, на Чернігівщині — 6 (Сірополко С. Історія освіти в Україні. Підготував Ю. Вільчинський. 2-ге вид. — Львів: Афіша, 2001. — С. 206). У Київському головному училищі латина й німецька мова почали викладатися з I по IV клас з січня 1790 р. (В. Д. Къ начальной истории Киевскаго народного училища (1789–1803) // Киевская Старина. — 1900. — Т. LXXI. — Октябрь. — С. 7).

Початок XIX ст. відзначився заснуванням у 1802 р. Міністерства народної освіти й подальшою розбудовою централізованої та чітко структурованої системи державних навчальних закладів: парафіяльних і повітових училищ, гімназій, університетів. З усіх названих шкільних навчальних закладів тільки в гімназіях офіційно планувалося викладання класичних і нових мов: латинської, німецької, французької. Це було пов'язано з двома головними завданнями, які поставили перед гімназією. По-перше, гімназією за-

кінчувалася повна середня освіта, після здобуття якої надавалося право займатися практичною діяльністю, зокрема такою, що могла потребувати знань іноземної мови. По-друге, саме з випускників гімназій формувалася склад студентів університетів, для яких знання класичних і нових мов було необхідною умовою вдосконалення в певній науці.

З часу появи Статуту й до 1816 р. в Україні була заснована значна кількість гімназій: у Харкові, Чернігові, Полтаві, Новгороді-Сіверському, Катеринославі, Одесі, Крем'янці, Києві, Вінниці та Херсоні (Сірополко С. Історія освіти в Україні. — С. 664). Урочисте відкриття першої Київської гімназії відбулося 30 січня 1812 р., після завершення періоду переведення в цей статус Київського головного народного училища, який розпочався ще з 1809 р. (Садовській. Столетіе Киевской первой гимназии какъ учебнаго заведенія // Киевская Старина. — 1889. — Т. XXVII, ноябрь. — С. 431). У курсі гімназії передбачалося вивчення латинської, грецької, французької, німецької, російської і польської мов. У 50-х роках в Україні налічувалося вже 18 гімназій і 2 ліцеї (Нижинський та Одеський). У 60-х роках відкрилися гімназії в Рівному, Миколаєві, Керчі; у 70-х роках — в Лубнах і Прилуках.

У наступні роки після прийняття Статуту 1804 р. у змісті навчальних планів гімназій панувала багатопредметність. Незабаром така всебічна програма гімназій почала здаватися надмірною розкішшю, що вплинуло на кількість учнів. Гімназії відчували значні труднощі в реалізації своєї важливої мети — підготовки учнів до навчання в університеті. Тому 7 листопада 1811 р. міністр народної освіти затвердив проект нового навчального плану гімназій, з якого повністю вилучалися філософські й політико-еконо-

мічні науки, натомість особливо велика увага зверталася на викладання давніх мов (С. В. Рождественській. — С. 69). У проєкті пропонувалося ввести викладання грецької мови — по 6 год у двох старших класах, а на латинську мову відводилося 32 год, починаючи з 3 класу. Таким чином у змісті середньої шкільної освіти починає проявлятися схильність до класицизму.

У 1824 р. кількість годин на класичні мови була збільшена за рахунок вилучення з навчального плану природничих наук. За «Статутом гімназій та училищ повітових і парафіяльних» від 8 грудня 1828 р. термін навчання в гімназії був продовжений до 7 років, а в навчальному плані головна увага приділялася латинській та грецькій мовам, античній літературі та історії, що завершило процес надання цьому навчальному закладу яскраво вираженого класичного характеру.

Протягом 40-х років XIX ст. відсоток навчального часу, відведеного на вивчення класичних мов, невпинно зростає у міру вилучення з навчальних планів інших предметів: статистики (1844), логіки (1847), так що врешті-решт на класичні мови припадало понад 40 % усіх навчальних занять. Стародавня історія та антична література були також вилучені. У гімназіях запанував дух схоластики, застиглої формальної логіки, незмінних законів класичної граматики, рецептивної діяльності заради гімнастики розуму.

У 1849 р. в гімназіях було введено біфуркацію з 4 класу, яка по суті означала поділ гімназій на класичні й реальні і відповідно була ударом по класицизму як основі загальної шкільної освіти. Формальною підставою для цього стала заявлена потреба ще рішучіше розділити дві раніше згадані цілі гімназії і ще з більшою визначеністю перейти від загальної освіти до спеціальної. Для тих, хто готувався

після гімназії до служби чи іншої практичної діяльності, вводилися лекції російської і слов'янської мов, а замість стародавніх мов читалися курси практичної математики і російського законодавства. Для тих, хто планував вступати до університету, зростала частка латинської мови, а для бажаючих вступати на філософський та історико-філологічні факультети викладалася грецька мова.

В Україні пропозиція посилити в середній школі вагу реальної освіти дістала підтримку на високому державному рівні. Київський генерал-губернатор Бібіков у своїй доповіді в 1850 р. пропонував покласти в основу навчального плану гімназій реальні науки. Міністерство освіти поставило під сумнів доцільність викладання в школі грецької мови: рекомендувалося залишити її лише в гімназіях університетських міст для підготовки молоді до вступу на історико-філологічні факультети; в гімназіях південних міст, зокрема Одеси й Ніжина; у головних містах прибалтійського краю. В результаті введення 14 травня 1852 р. нових навчальних планів гімназії розрізнялися за розподілом навчальних предметів: 1) з природничою історією й правознавством; 2) тільки з правознавством; 3) з грецькою мовою (загальною кількістю 9) (Рождественській. — С. 289–290).

Відомо, що на початку 50-х років нападки на класичну освіту тривали як у Західній Європі, так і в Росії. Адепти класичної освіти — захисники феодально-кріпосницького ладу — обстоювали значення давніх мов як єдино можливого способу розвитку розумових сил учнів і зміцнення моральних ідеалів, як фундамент усієї сучасної освіченості й школи у всіх культурних народів. Прихильники реальної освіти, зацікавлені в буржуазному економічному розвитку країни, наголошували на необхідності зміщення акцентів з ви-

вчення стародавніх мов на природничі науки й нові іноземні мови, тобто на наближенні школи до практичних потреб життя в умовах піднесення промисловості й торгівлі. Під тиском громадсько-педагогічного руху уряд був змушений піти на низку шкільних реформ.

Новий «Статут гімназій і прогімназій» (1864), затверджений після трьох редакцій, зробив спробу примирити класицизм і реалізм та проголосив принцип дуалізму в системі середньої освіти. Стало можливим існування двох типів класичної гімназії: з обов'язковим вивченням двох класичних мов (латини й грецької) і однієї (латини). Крім того, був започаткований новий тип середнього навчального закладу — реальна гімназія, в якій замість стародавніх мов вивчалися дві нові західноєвропейські мови — німецька й французька. Викладання латини вводилося негайно в усіх гімназіях з 3 класу, а грецької мови — у класичних гімназіях з 5 класу поступово, у міру підготовки відповідних учителів. Вивчення німецької мови в гімназіях розпочиналося з 1 класу (5 год на тиждень), а французької — з 2 (4 год на тиждень). Кожному типу гімназії відповідали прогімназія — перші чотири класи гімназії, після закінчення яких учні могли вступати в п'ятий гімназійний.

В Україні класичними гімназіями з двома стародавніми мовами стали II Київська, I Харківська і II Одеська гімназії, тобто по одній гімназії в кожному університетському місті. Реальними гімназіями стали Білоцерківська, Рівненська, Ніжинська, II Харківська і Миколаївська гімназії. Решта гімназій оголошувалися класичними з латинською мовою (Рождественській. — С. 442).

У викладанні іноземних мов таким чином відкрилася нова сторінка, яка позначилася зростанням уваги до стародавніх і західноєвропейських мов як од-

ІСТОРІЯ
ПЕДАГОГІКИ

ного з найважливіших компонентів загальної освіти, з одного боку, і засобу розв'язання соціально-політичних проблем країни, — з другого.

Статут гімназій і прогімназій від 30 липня 1871 р. утвердив статус класичної гімназії як єдиного повноправного привілейованого середнього навчального закладу, випускники якого після складання іспитів на атестат зрілості могли вступати до університету та інших вищих шкіл. Реальні гімназії, проіснувавши близько 8 років, скасовувалися, натомість відкривалися реальні училища, які за прийнятим 15 травня 1872 р. статутом були зведені до рівня середніх спеціальних навчальних закладів нижчого гатунку. Стародавні мови, на які відводилося 41,2 % навчального часу, проголошувалися основними дисциплінами всього гімназійного курсу. Мотиви цього були суто соціально-політичними, спрямованими на завантаження гімназистів формальними граматичними вправами й зубрінням латинських і грецьких вокабул та їх ізолювання таким способом від політичного життя й суспільної активності.

У міністерському циркулярі від 26 червня 1871 р. міністр освіти Толстой, прагнучи підкреслити соціальне значення викладання стародавніх мов у класичних гімназіях, говорив, що «... ті з цих навчальних закладів, у яких стародавні мови викладаються малоуспішно, зовсім не досягають своєї мети й не відповідають своєму призначенню» (Константинов Н. А. Очерки по истории средней школы. — М.: Учпедгиз, 1947. — С. 26). Для підвищення статусу цих мов директорами та інспекторами гімназій, а також класними наставниками призначалися переважно викладачі латинської та грецької мов.

Про те, що уряд використовував стародавні мови як засіб розшарування суспільства не тільки за класовими ознаками, а

й за гендерними, свідчить і той факт, що в Статуті дівочих гімназій і прогімназій від 1870 р. цього навчального предмета не було взагалі, що позбавляло жінок права на продовження освіти в університетах.

У навчальних закладах для жінок, що відкривалися в Україні протягом XIX ст., віддали перевагу західноєвропейським мовам (французькій і німецькій), як це робилося і в попередньому столітті. У Положеннях про жіночі училища відомства Міністерства народної освіти від 30 травня 1858 р. і 10 травня 1860 р. нові іноземні мови відносилися до необов'язкових предметів з додатковою оплатою (Константинов. — С. 14). Ця ж лінія продовжується в «Положенні про жіночі гімназії і прогімназії Міністерства народної освіти» від 24 листопада 1870 р. та нових програмах жіночих гімназій від 31 серпня 1874 р., у яких до необов'язкових уперше відносять латинську й грецьку мови — для встановлення єдності в навчальному відношенні між усіма гімназіями (Рождественській. — С. 569).

Статутом 1871 р. в чоловічих гімназіях викладання латинської мови запроваджувалося з 1 класу (8 год на тиждень), а грецької — з 3 класу (5 год на тиждень). Щодо викладання нових мов більш методично виправданним вважалося їх вивчення з 2, а не з 1 класу. Висловлювалася також думка, що одночасне вивчення двох нових іноземних мов є занадто складним і не дуже доцільним. Тому були гімназії з однією новою мовою і з двома.

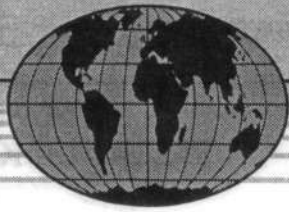
З 1871 р. в усіх гімназіях уперше вводилися загальнодержавні навчальні програми.

У викладанні стародавніх мов за новими програмами на перше місце ставилося вивчення граматики. Читання творів давніх авторів також підпорядковувалося граматичним цілям. У такому вигляді навчальні програми проіснували до 1877 р.,

коли в них були внесені невеликі зміни, зокрема трохи розвантажено матеріал із стародавніх мов у 1 і 4 класах і дещо змішені акценти з граматики на читання при вивченні французької і німецької мов. Проте в цілому характер навчального процесу в гімназіях і прогімназіях залишався незмінним до кінця 80-х років.

У кінці 80-х років, коли в європейських країнах посилюється дискусія щодо класицизму в освіті, міністру освіти графу Делянову, рішучому прихильникові класичної системи, стає дедалі важче приховувати той факт, що викладання стародавніх мов у гімназіях відбувається незадовільно й своїми низькими результатами підриває престиж класичної освіти. Панування граматичного напрямку в їх викладанні, формальне вправляння в письмових перекладах з російської мови давніми мовами, зведення уроку до аналізу етимологічних форм і синтаксичних зворотів витіснило з навчального процесу культурологічний компонент, залишило на другому плані читання і тлумачення творів стародавніх авторів. У результаті випускники гімназії не мали достатньо запасу слів, не могли розібрати й перекласти новий, невідомий уривок.

Такі сумні результати змусили Міністерство вжити рішучих заходів, і навесні 1889 р. була створена комісія з фахівців стародавніх мов та знавців гімназійного викладання для перегляду програм зі стародавніх мов. До головних пунктів інструкції, яку отримала комісія, належали такі вимоги: 1) зберігаючи чинну систему класичної освіти, скоротити й спростити програми без втрати ґрунтовності освіти; 2) зосередити вивчення граматики стародавніх мов у нижчих класах гімназії й відвести більше часу на читання стародавніх авторів у старших класах; 3) полегшити домашню підготовку уроків (Рождественській. — С. 635).

ІСТОРІЯ
ПЕДАГОГІКИ

Нові навчальні плани 1890 р. здійснили певний перелом у ставленні до викладання стародавніх мов. По-перше, у них було зменшено кількість годин на стародавні мови: латини — на 7 год, грецької — на 3, французька й німецька мови залишилися без змін. До інших поступок вимогам часу слід віднести також скорочення граматичних вимог: було скасовано письмові переклади латинською й грецькою мовами, натомість практикувалися переклади з давніх мов російською. Посилена увага до читання творів стародавніх авторів з метою ознайомлення учнів з античним світом мовою оригіналу. Останні два класи гімназії присвячувалися виключно читанню авторів без будь-яких вправ у перекладі та інших мовних завдань (Лециус І. Э. О переводах с древних языков на родной и наоборот // Тр. первого Всерос. съезда преподавателей древних языков 28–31 декабря 1911 г. — Спб., 1912. — С. 214–224). На вивчення нових іноземних мов (німецької й французької) відводилося, як і раніше, 19 год, і на першому місці також знаходилося читання авторів, оскільки метою їх викладання ставилося вміння розуміти неважкі твори без допомоги словника.

У шестикласних реальних училищах, затверджених Статутом 1872 р., нові мови відносилися до кола загальноосвітніх предметів і займали в навчальному плані друге місце (27 год) після математики (31 год). Зміни в статуті реальних училищ, унесені в 1888 р., мали принципове значення для їх виділення із системи промислово-технічної освіти й утвердження за ними характеру загальноосвітніх навчальних закладів, поряд з гімназіями. За новим розподілом навчальних предметів, у перших чотирьох класах була збільшена увага до викладання математики й нових мов та введено викладання природничої історії. Зазначимо, що в процесі

викладання загальноосвітніх предметів робився акцент на практично спрямованому засвоєнні знань та вмінь. Зокрема, на уроках іноземної мови учні вчилися швидко читати й писати, що було важливо при веденні справ і складанні паперів.

Нові іноземні мови викладалися також у деяких спеціальних професійних закладах, які відкривалися іншими відомствами задля покращання професійної підготовки спеціалістів для різних галузей економіки й торгівлі. Так, у 1890-х роках поширилися підвідомчі Міністерству фінансів комерційні училища, в яких загальноосвітні цілі поєднувалися з теоретичною і практичною підготовкою. Нові іноземні мови становили важливу частку цієї підготовки.

На початку ХХ ст. нові мови (німецька й французька) широко викладалися в привілейованих навчальних закладах (інститутах благородних дівичь, кадетських корпусах, дворянських пансіонах). У навчальних закладах більш масового типу (гімназіях, реальних училищах) на них відводилося в середньому близько 20 % часу, проте якість викладання залишала бажати кращого.

Система класичної освіти входила в дедалі більшу суперечність з потребами господарського, культурного й соціального зростання капіталістичного суспільства. Зростало незадоволення серед педагогів і батьків. Міністр освіти М. Боголепов у своєму циркулярі від 8 липня 1899 р. був навіть змушений визнати «надмірне переважання давніх мов» і «неправильну постановку їх викладання, через що не досягається мета класичної освіти, незважаючи на значну кількість годин, що відводиться цим мовам» (Собрание постановлений Министерства народного просвещения. — Т. XVI. — С. 1619–1622). Тоді ж міністр оголосив про скликання в Петербурзі ко-

місії, яка мала готувати реформу середньої школи. Як зазначає С. Рождественский (с. 638), поставлене нею спочатку як суто спеціальне питання про покращання викладання стародавніх мов невдовзі перетворилося на принципове питання подальшого збереження класичної системи освіти.

Одним із шляхів виходу з кризи вбачався запропонований улітку 1901 р. комісією Міністерства народної освіти, за підтримки міністра П. Ванновського, проект запровадження єдиного типу середньої загальноосвітньої школи з розгалуженням (біфуркацією) навчального курсу, починаючи з 4 класу, за двома напрямками: з додатковим вивченням (крім основної програми) природознавства й графічних мистецтв в одному випадку і латини — в другому (Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конец XIX — начало XX в. / Под ред. Э. Д. Днепров, С. Ф. Егорова, Ф. Г. Паначина, Б. К. Тебиева. — М.: Педагогика, 1991. — С. 18). Було скасоване викладання латини в 1 і 2 класах, а грецької мови — у 3 і 4 класах гімназії. Грецька мова перестала бути обов'язковим предметом. З того часу розпочалося неухильне її витіснення з гімназій. З 1 серпня 1900 р. в гімназіях були скасовані письмові іспити з давніх мов і складені нові навчальні плани, де ще більше скорочувалося вивчення граматики, а головна увага зверталася на читання авторів (Рождественский. — С. 714).

Значення нових мов у шкільній освіті тим часом зростало. На першому Всеросійському з'їзді вчителів міських за положенням 1872 р. училищ (червень 1909 р., Петербург) відомі педагоги організували дискусію щодо визнання нових мов обов'язковим предметом міських чотирикласних училищ, які на той час були перехідним навчальним закладом між чотирирічною початковою школою і

ІСТОРІЯ
ПЕДАГОГІКИ

чотирирічною середньою школою (Труды первого Всероссийского съезда учителей городских по Положению 1872 г. училищ 7–14 июня 1909 г. / Под ред. В. А. Самсонова и Г. Г. Тумима. — Спб., 1910. — Т. 1. — 392 с.). Наводилися дані про неофіційне поширення практики вивчення нових іноземних мов у вищих початкових училищах, а саме: 37 % міських училищ уже запровадили викладання німецької мови, а 21 % — французької.

З'їзд постановив віднести до обов'язкових предметів міського училища для дітей обох статей вивчення однієї з нових мов — німецької чи французької залежно від місцевих умов. Обумовлювалося також факультативне вивчення другої іноземної мови. Це означало, що нові іноземні мови перестали бути привілеєм гімназій, реальних училищ і закритих дворянських навчальних закладів. Вони стали більш масовим явищем.

На з'їзді вперше на офіційному рівні прозвучав також заклик до удосконалення викладання іноземних мов на основі нового методу. За новою методикою намагалися навчати мов на основі безпосереднього зв'язку між предметом чи дією та іншомовним словом, яке їх називає, без допоміжної участі рідної мови. Такий метод дістав назву «натурального». Принциповими відмінностями натурального методу були:

- спрямування на розвиток усного мовлення і широке використання діалогічної форми;
- сприймання іноземної мови без участі рідної;
- переважне використання імітації та дії за аналогією як навчальних прийомів;
- опора на наочність при поясненні граматики чи лексики;
- превалювання усної форми сприйняття матеріалу над письмовою.

На користь застосування «натурального» методу лунали голоси й у середовищі викладачів

стародавніх мов. Прихильники використання «натурального» методу при викладанні стародавніх мов, особливо латини, сприйняли його як можливість відновити колишню поширеність цих мов, перевівши їх вивчення з рівня знання деяких правил, мовних форм і явищ на рівень зв'язного мовлення. Особливо послідовним захисником поєднання цього методу з іншими, традиційними у викладацькій практиці гімназій в Україні був С. Янушевський (Одеса). Він розробив низку методичних рекомендацій щодо застосування «натурального» методу на уроках латинської мови (Янушевський С. Ц. О так называемом натуральном методе преподавания латинского языка // Тр. первого Всерос. съезда преподавателей древних языков 28–31 декабря 1911 г. — С. 225–249).

Важливість з'їзду полягала частково і в тому, що він спонукав до загострення розуміння необхідності розведення методів викладання стародавніх і нових мов. Присутні на з'їзді викладачі стародавніх мов у більшості своїй погодилися з необхідністю використання різних методів при навчанні класичних і нових мов. За новими мовами вони залишали виключно практичні цілі, а класичним мовам відводили загальноосвітні, розвиваючі й виховні цілі. Вивчення латинської граматики, зокрема, розглядали як основу для осмисленого оволодіння новими мовами, особливо французькою, ознайомлення зі стародавніми авторами — як засіб усвідомлення першоджерел західноєвропейської думки протягом її багатовікової історії.

З'їзд також вивів на широкий простір середньої шкільної освіти англійську мову. Вона посіла третє за значенням місце після німецької і французької мов (Локоть Т. В. Древние языки и реформа школы // Тр. первого Всерос. съезда преподавателей древних языков 28–31 декабря 1911 г. — С. 158–161). У цьому

зв'язку доречно зазначити, що англійська мова до початку ХХ ст. не входила до складу поширених у шкільному чи вузівському навчальному процесі мов. За даними відомого фахівця в галузі викладання іноземних мов проф. І. Грузинської, в Росії англійська мова в дореволюційній школі майже не викладалася. Єдиним навчальним закладом, до програм якого з 1911 р. планомірно увійшла англійська мова, були комерційні училища (Методика преподавания английского языка в средней школе. — М.: Учпедгиз, 1938. — 192 с. — С. 52).

Аналіз звітів попечителя Київського учбового округу за різні роки (1908, 1911, 1916) свідчить, що в деяких гімназіях України викладання англійської мови почало практикуватися раніше, хоча й розглядалося воно як відступ від статуту й таблиці тижневих уроків. Є дані про викладання англійської мови у реальних училищах і жіночих гімназіях.

З 1900 р. по 1917 р. французька й німецька мови залишалися в навчальних планах жіночих гімназій не обов'язковими предметами, хоча користувалися там великою популярністю навіть за умови додаткової оплати (5–10 рублів на рік за кожен мову). Так, у 1908 р. загальна частка дівчат, які вивчали французьку мову, становила 45 % усієї кількості учениць жіночих гімназій Київського учбового округу; частка тих, хто вивчав німецьку мову, — 35 % (Отчет попечителя Киевского учебного округа за 1908 г. — К., 1909. — С. 72), у 1911 р. — 53 % й 50 % (Отчет попечителя Киевского учебного округа за 1911 г. — К., 1912. — С. 91), а в 1916 р. — 52,2 % й 47,9 % (Отчет попечителя Киевского учебного округа за 1916 г. — К., 1917. — С. 29). У 1911 р. спостерігається значне поширення викладання іноземних мов у міських училищах за положеннями 1872 р. За клопотаннями педагогічних рад, що

ІСТОРІЯ
ПЕДАГОГІКИ

грунтувалися на заявах батьків, у багатьох з них іноземні мови (переважно французька й німецька) вводилися як додаткові предмети за особливу плату.

Істотно вплинути на викладання іноземних мов наприкінці досліджуваного періоду могла б нова реформа середньої школи, проекти якої розроблялися з 1910 р. Запропонований комісією Державної думи в 1912 р. проект реформи середньої школи і поширені в 1915 р. міністром П. Ігнат'євим матеріали щодо реформи, до яких увійшли зразкові програми й поясню-

вальні записки, продемонстрували наміри Міністерства освіти встановити безпосередній зв'язок між початковою й середньою школами, запровадити єдиний тип середньої загальноосвітньої школи, побудованої на принципах природознавства й людинознавства (Проект реформи середньої школи. Доклад Совѣщанія, образованного Государственной Думой для разработки проекта реформы средней школы. — СПб.: Издание журнала «Русская Школа», 1912. — 77 с.). На основі цих принципів класичні мови ви-

знавалися зайвим елементом загальної середньої освіти й переставали вважатися необхідними для успішного проходження університетського курсу, а тому набували статусу додаткового навчального предмета лише в гімназіях, які готували учнів до вступу в історико-філологічні інститути чи на відповідні факультети університетів. У решті середніх навчальних закладів вважалося за доцільне вивчати тільки одну нову мову. Але проект реформи не отримав свого продовження на практиці.

Нові надходження
в ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

ІНФОРМАЦІЯ

Богуславский М. Лучшие деятели российского образования. 1970-е годы: [Д.Б. Кабалевский, Д.С. Лихачев, В.Ф. Тендряков] / М. Богуславский // Пед. вестник. — 2004. — 1-31 окт. (№ 19-20). — С. 13.

Бордіян Н. Гармонія та єдність навчання і виховання у дохристиянський період / Н. Бордіян // Наук. вісн. Чернів. ун-ту. — Чернівці, 2004. — Вип. 202: Педагогіка та психологія. — С. 35-41.

Глібовицький І. Ісидор Воробкевич та Михайло Вербицький / І. Глібовицький // Наук. вісн. Чернів. ун-ту. — Чернівці, 2004. — Вип. 208: Педагогіка та психологія. — С. 50-58.

Горностаев П. Защитник права на образование для всех: [Н.И. Пирогов] / П.В. Горностаев // Открытая шк. — 2000. — № 5. — С. 46-49.

Миторов Б. Ян Амос Коменский и Украина / Б.Н. Миторов // Мир образования — образование в мире. — 2004. — № 2. — С. 71-76.

Омельчук В. Психологічні аспекти педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського / В. Омельчук // Почат. шк. — 2004. — № 11. — С. 41-44.

Сейко Н. Добродійність у сфері освіти України на сторінках періодичної преси кінця 19 — поч. 20 ст. / Н.А. Сейко // Вісн. Житомир. пед. ун-ту ім. І. Франка. — Житомир, 2004. — Вип. 14. — С. 28-31.

Сидорчук Н. Основні тенденції становлення професійної науково-дослідної діяльності вчителів 1802-1917 рр. / Н.Г. Сидорчук // Вісн. Житомир. пед. ун-ту ім. І. Франка. — Житомир, 2004. — Вип. 14. — С. 23-27.

Береговой Я. Иван Гурович [Ткаченко] / Я. Береговой // Імідж суч. педагога. — 2004. — № 2/3. — С. 13-20.

Білоус П. Граматики, ритори, філософи в Україні. Стародав. студ. зичай: [Про давні навч. закл. в Україні XVI—XVIII ст.] / П. Білоус // Укр. мова і л-ра в серед. шк., гімназіях, лі-

цеях та колегіумах. — 2004. — № 5/6. — С. 134-141.

Бобко Л. Ідеї гуманістичного виховання епохи Відродження / Л. Бобко // Педагогіка і психологія проф. освіти. — 2001. — № 2. — С. 160-167. — Бібліогр.: 7 назв.

Буцик П. Школа «Благочестивого навчання»: [Історія освіти в Україні: про шк. піярів на Волині у м. Любешів, засн. в 1617 р. св. Йосифом Каласанті (шк. Католиц. ордену)] / П.К. Буцик // Вивчаємо укр. мову та л-ру. — 2004. — № 36. — С. 17-18.

Вдович С. Моральне виховання у педагогічній спадщині Й. Гербарта та І. Ющишина / С. Вдович // Педагогіка і психологія проф. освіти. — 2001. — № 2. — С. 168-176. — Бібліогр.: 8 назв.

Волинська О. Художньо-освітня діяльність Михайла Зорія (1908-1995): [Художник-педагог Галичини] / О. Волинська // Педагогіка і психологія проф. освіти. — 2001. — № 1. — С. 194-202. — Бібліогр.: 15 назв.

Джус О. Образотворче мистецтво в концепції естетичного виховання Софії Русової / О. Джус // Педагогіка і психологія проф. освіти. — 2001. — № 1. — С. 178-184.

Дубина Л. В.О. Сухомлинський як режисер педагогічної дії / Л. Дубина // Педагогіка і психологія проф. освіти. — 2001. — № 3. — С. 155-164. — Бібліогр.: 8 назв.

Корецька В. І.Г. Ткаченко і О.О. Хмура — однодумці і сучасники / В. Корецька // Імідж суч. педагога. — 2004. — № 2/3. — С. 30-32.

Курляк І. Євген Озаркевич як один із фундаторів української медичної науки та культурно-освітній діяч (1861-1916) / І. Курляк // Педагогіка і психологія проф. освіти. — 2001. — № 4. — С. 184-195. — Бібліогр.: 14 назв.

Кутова Н. Професійна освіта жінок: історичний екскурс / Н. Кутова // Педагогіка і психологія проф. освіти. — 2001. — № 2. —

С. 143-153. — Бібліогр.: 10 назв.

Львов М. Исторический взгляд на методы обучения родному языку: Краткие очерки / М.Р. Львов // Нач. шк. — 2004. — № 10. — С. 31-37.

Мельникова О. Основні принципи педагогічно-економічної концепції А.С. Макаренка / О. Мельникова // Імідж суч. педагога. — 2004. — № 2/3. — С. 73-75. — Бібліогр.: 8 назв.

Пилипчук В. Психолого-педагогічне обґрунтування активності й самостійності учнів в українській загальноосвітній і професійній школах (перша третина XX ст.) / В. Пилипчук // Педагогіка і психологія проф. освіти. — 2001. — № 3. — С. 173-183. — Бібліогр.: 15 назв.

Постой А. Польське питання у педагогічній спадщині М.І. Пирогова / А. Постой // Педагогіка і психологія проф. освіти. — 2001. — № 2. — С. 153-159. — Бібліогр.: 9 назв.

Пугач А. Філософія Василя Сухомлинського у сучасних вимірах: аспекти взаємин особистості з навколишнім середовищем: [Із цьогорічних пед. читань, присвяч. вивченню творчої спадщини В.О. Сухомлинського] / А. Пугач // Рід. шк. — 2004. — № 12. — С. 4-5.

Романенко О. Ткаченко — учитель, директор, науковець / О. Романенко, Б. Хижняк // Імідж суч. педагога. — 2004. — № 2/3. — С. 21-24.

Фурсенко Л. Арцимович Адам Антонович (24.12.1828-15.01.1893): [Попечитель Одеського учебного округа] / Л.І. Фурсенко // Наша шк. — 2004. — № 1. — С. 8-10.

Шмельова Т. Григорій Вашенко і виховання естетичних почуттів молодших школярів / Т.В. Шмельова // Вісн. Житомир. пед. ун-ту ім. І. Франка. — Житомир, 2004. — Вип. 14. — С. 42-44.

Укладачі: Маргарита БЕНЕВОЛЕНСЬКА,
Євгенія ДЕМИДА